SINEZA: Časopis za humanističke i društvene nauke, 7(1)2026: 123-146
https://doi.org/10.63356/sin.2026.009
UDK 355.425:796.032.2„1956“

CC BY NC ND

Pregledni naučni članak

Olimpijske igre u Melburnu 1956. godine: Proksi arena Hladnog rata

Slavojka Beštić-Bronza

Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet
slavojka.bestic-bronza@ff.unibl.org

Iako su XVI Ljetne olimpijske igre održane u Melburnu 1956. godine u olimpijskom žargonu poznate kao „prijateljske igre“, hladnoratovske konstelacije i krize koje su obilježile olimpijsku godinu, drastično su se odrazile na Olimpijadu i simbolički anulirale, u najboljoj namjeri osmišljen australijski slogan. Ovaj rad se bavi analizom korelacije turbulentnih događaja koji su prethodili Olimpijskim igrama, Mađarske revolucije, Suecke krize, te spora između Kine i Tajvana u smislu da su isti produkovali talas politički motivisanih bojkota i na dramatičan način otvorili vrata interferenciji politike u sport na do tada neviđenom nivou. Analizirajući fenomen bojkota, primjenu meke moći, čuvenu nasilnu vaterpolo utakmicu između reprezentacija Sovjetskog Saveza i Mađarske, te posljedice masovnog egzodusa mađarskih sportista na Zapad, rad pokazuje kako su Olimpijske igre postale arena proksi ratovanja između suparničkih ideoloških koncepata.

Ključne riječi: Olimpijske igre u Melburnu 1956. godine, meka moć, vaterpolo, bojkot, proksi rat

Uvod

Bazični koncept Olimpijskih igara koji je podrazumijevao veličanje univerzalnih vrijednosti, sportskih postignuća, mira, razumijevanja i tolerancije, u dvadesetom vijeku se u mnogim kontekstima pretvorio u sopstvenu suprotnost, postavši prije svega arena za demonstraciju superiornosti određenih ideologija, te je često politika bila važnija od sportskih uspjeha i samih sportista. Ljetne olimpijske igre održane u Melburnu od 22. novembra do 8. decembra 1956. godine predstavljaju eksplicitan slučaj za razumijevanje odnosa između sporta i politike u periodu Hladnog rata.

Na zasjedanju Međunarodnog olimpijskog komiteta (MOK) u Rimu aprila 1949. godine, prvi put je jedan grad u južnoj hemisferi dobio priliku da organizuje Olimpijske igre. Nakon što su tokom glasanja iz konkurencije ispali Meksiko Siti, Detroit i Los Anđeles, u finalnom glasanju, domaćinstvo je tijesno dodijeljeno Melburnu ispred Buenos Ajresa. (International Olympic Committee, Historical

Archives–1949-04-21 au 27 - PV 44e Session Rome)[1] Održavanje Igara u južnoj hemisferi trebalo je pridonijeti univerzalizaciji koncepta olimpizma, ne samo u klasičnom geografskom kontekstu, nego i u metaforičkom smislu udaljavanja od hladnoratovske podvojenosti, koja se u ovom periodu još uvijek najviše osjećala na evropskom kontinentu.[2] Međutim, ispostavilo se da su organizacija, a kasnije i održavanje Olimpijade[3] (Klajn, 2023) u Melburnu bili izloženi nizu poteškoća i izazova.

Osim geografske udaljenosti australijskog kontinenta, prepreku je predstavljao i termin održavanja Igara zbog inverzije godišnjih doba u južnoj hemisferi, što je u konačnici rezultiralo održavanjem Ljetnih olimpijskih igara u novembru i decembru. Nisu to bile jedine specifičnosti australijskog kontinenta, naime strogi zakoni o sanitarnoj zaštiti zahtijevali su šestomjesečni karantin za uvezene životinje, što je dovelo u pitanje takmičenja u konjičkom sportu, i eventualno povlačenje određenog broja zemalja sa Igara. Pronađeno je kompromisno rješenje kada je švedska prijestonica Štokholm ponudila održavanje konjičkih takmičenja u junu 1956. godine.[4] (Monnin & David, 2009, p. 34) Bile su to jedine Olimpijske igre održane u različitim periodima godine na dva različita kontinenta.

Sedam godina od dodjeljivanja domaćinstva Melburnu, geopolitički odnosi u svijetu su se drastično promijenili. Hladni rat je eskalirao i prožeo sve aspekte djelovanja velikih sila, njihovih saveznika, ali i brojčano ogromnog i nacionalno disperziranog stanovništva afričkog i azijskog kontinenta, koje se sredinom pedesetih godina nalazilo u različitim fazama dekolonizacije i nacionalne emancipacije, te je predstavljalo potencijalni „plijen" u hladnoratovskim preslagivanjima interesa dviju supersila. Olimpijski pokret i Olimpijske igre kao globalni vrhunac sportskih događaja nisu bili imuni na interferencije politike, zapravo kohabitacija politike i sporta postala je jedan od bitnih elemenata Hladnog rata.

Sport - oruđe „meke moći"

Američki politikolog Džozef Naj (Joseph Nye) determinisao je koncept „meka moć" (*soft power*), kao „sposobnost postizanja željenih rezultata kroz privlačnost umjesto prinude", odnosno pribjegavanja upotrebi sile. „Ova ‚meka moć', prisiljavajući druge da žele rezultate koje vi želite – preuzima ljude, umjesto da ih prisiljava". (Nye, 2004, p. 5) Za razliku od „tvrde moći" — sposobnosti prisile pomoću vojnih

[1] U daljem tekstu pri navođenju referenci o arhivu koristiće se u skraćena varijanta: International Olympic Committee, Historical Archives - IOC, HA.

[2] Upravo je udaljavanje od dimenzija Hladnog rata podstaklo organizatore da osmisle slogan „prijateljske igre" pri čemu se stavljao fokus na individualne i prijateljske odnose među sportistima, čiji će zajednički boravak u olimpijskom selu, druženje i podrška biti prožeti olimpijskim idealima, te tako predstavljati antipod hladnoratovskim konstelacijama.

[3] U radu će se termin Olimpijada koristiti kao kraća varijanta termina Olimpijske igre. Po Klajnu percepcija pojma Olimpijada, kao vremenskog perioda između dviju Olimpijskih igara, zastarjela je i odnosi se na period antičkih Olimpijskih igara. Savremeni srpski jezik, kao i drugi jezici poput francuskog ili engleskog, ravnopravno tretiraju oba termina.

[4] Takmičenja u konjičkim disciplinama održana su od 10. do 17. juna 1956. godine.

ili ekonomskih sredstava — „meka moć" proističe iz privlačnosti kulture, političkih ideala i politike. (Nye, 2004, 11) U dvadesetom vijeku koncept „politike privlačnosti" često je spoljnoj politici supstituirao upotrebe vojne sile ili ekonomskih sankcija, djelujući na duže staze bez opasnosti od eventualne eskalacije sukoba širih razmjera. Sport i veliki međunarodni sportski događaji su postali neke od najefikasnijih platformi za jačanje međunarodnog prestiža države, poboljšanja narušene slike i otvaranja perspektive prihvatanja države u međunarodnim odnosima. Grix et al. dalje analiziraju, da sama prezentacija pozitivne slike o određenoj državi i njenom sistemu kao značajna manifestacija javne diplomatije sami po sebi nisu dovoljni, odnosno da bi „meka moć" bila efektivna, pozitivan i privlačan imidž države postiže se ranije izgrađenim povjerenjem i kredibilitetom. (Grix et al., 2019, p. 26)

U kontekstu Hladnog rata, obje supersile koristile su međunarodne sportske manifestacije kao diplomatsko sredstvo kako bi svijetu predstavile superiornost vlastitog političkog sistema. Sport je u Hladnom ratu postao oružje u borbi za „srca i umove" ljudi širom svijeta. (Rider, 2016, p. 5) Tenzije koje su pratile Olimpijske igre u Melburnu bile su izuzetno jake i svaka medalja, pobjeda, poraz i sukob na terenu imali su dublji politički značaj i konsekvence.

Sovjetski Savez je nakon rata imao širok spektar uticaja putem „meke moći", međutim, često i brutalno posezanje za mehanizmima „tvrde moći", u vidu intervencija u Poljskoj i Mađarskoj, te kasnije u Čehoslovačkoj znatno je umanjilo privlačnost Sovjetskog Saveza, odnosno „tvrda moć" je potkopavala „meku moć". (Nye, 2004, p. 9) Sovjetski režim je shvatio da je sport efikasno oruđe „meke moći" i diplomatije, te su u njega planski ulagali mnogo sredstava. Ulaganja su se višestruko isplatila jer je Sovjetski Savez postao najuspješnija nacija po broju osvojenih medalja na Zimskim olimpijskim igrama, dok je na Ljetnim bio rangiran odmah iza Sjedinjenih Američkih Država (SAD). Sovjetski sport je bio neuporedivo prominentniji nego sovjetska pop-kultura, u kontekstu koje Sovjeti nisu mogli parirati Amerikancima. Generalno, zatvorenost socijalističkog sistema je umnogome doprinijela da su SAD znatno uspješnije koristile koncept „meke moći". (Nye, 2004, p. 75)

Olimpijske igre, kao najmasovniji i najpopularniji globalni sportski događaj postale su najpodesnija platforma za projekciju „meke moći" obje supersile. Rider ističe da je američka vlada već od prvih poslijeratnih Olimpijskih igara koristila ovu manifestaciju kao platformu za vođenje propagandne kampanje protiv komunističkog sistema. Kako je Sovjetski Savez u maju 1951. prihvaćen u članstvo MOK-a, te je debitovao na Ljetnim olimpijskim igrama u Helsinkiju 1952. godine, upravo su ove Igre postale prve na kojima su se kroz koncept sporta kao eksponenta „meke moći" sukobile dvije supersile. (Rider, 2016, p. 15) Obje supersile su brzo shvatile da Olimpijske igre nude „vrlo vidljivu, ali niskorizičnu pozornicu na kojoj mogu pokazati svoju superiornost." S druge strane drama koja je pratila sportske susrete intrigirala je javnost, te je zahvaljujući ovom suparništvu popularnost Olimpijskih igara permanentno rasla. (Redihan, 2017, pp. 22–24)

Olimpijske igre u sjeni geopolitičkih odnosa

Simon Hall percipira 1956. godinu kao godinu globalnog revolta i jednu od glavnih prekretnica dvadesetog vijeka, jer ju je obilježio niz geopolitičkih turbulencija širom planete. Pobune manjeg i većeg intenziteta u velikoj mjeri kreirali su pojedinci, rase, narodi i države koji su bili u podređenom položaju, izgubivši iluzije proklamovane ravnopravnosti i slobode koje je nosilo pobjedničko savezništvo u Drugom svjetskom ratu i neposredno nakon njega. (Hall, 2016)

U Sjedinjenim Američkim Državama mladi baptistički propovjednik Martin Luter King Junior (Martin Luther King Jr.) artikulisao je borbu za prava marginalizovane crnačke populacije. Fidel Kastro (Fidel Castro) je sa saborcima neuspješno pokušao provesti nacionalni ustanak na Kubi. Arapski svijet je dobio novog lidera u ličnosti Gamala Abdel Nasera (Gamal Abdel Nasser Hussein), predsjednika Egipta. Naser je bio jedan od glavnih aktera pri formiranju novog koncepta u hladnoratovskim grupisanjima, Pokreta nesvrstanih, čiju su afirmaciju obilježili samiti u Bandungu i na Brionima. Treći svijet je tako dodatno zakomplikovao već uspostavljenu blokovsku podjelu i doprinio destabilizaciji i opadanju moći nekadašnjih moćnih kolonijalnih sila zapadnog svijeta. U socijalističkom bloku, nakon 20. kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza i čuvenog Hruščovljevog Tajnog referata, bombastično je otpočeo proces destaljinizacije, koji je rezultirao pojavom vidljivih i dubokih pukotina u socijalističkom bloku. (Hall, 2016) Sovjetska invazija na Mađarsku u oktobru i novembru, Suecka kriza krajem oktobra, te problematično pitanje „dvije Kine“, stvorili su kontekst u kome je najvažnije globalno sportsko takmičenje neminovno uvučeno u geopolitičke turbulencije.

Od samog početka, 1956. godina je nagovijestila nova gibanja u okviru socijalističkog bloka država. Nastojeći legitimisati svoju vlast i osloboditi se staljinističkog bremena Hruščov je obznanio svoj čuveni govor „O kultu ličnosti i njegovim posljedicama“, 25. februara 1956. godine, zadnjeg dana zasjedanja 20. kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Selektivno determinisane devijacije višedecenijskog komunističkog sistema javno su artikulisane i personalizovane u Staljinovoj ličnosti, dok su odabrani članovi partije i sama Partija ostali nedirnuti. Prividno vraćanje „čistim i izvornim“ vrijednostima komunističke ideologije dramatično se odrazilo na reformske struje u nekim evropskim socijalističkim zemljama. Hruščovljevo izmirenje sa Titom i raspuštanje Informbiroa dodatno su stvorili ozračje koje je obećavalo da će Moskva sada blagonaklono gledati na drugačije „puteve ka socijalizmu“ i da je odbacila teror i represiju kao sredstvo komunističke kontrole. Međutim, Hruščov i istočnoevropski lideri starog staljinističkog kova namjeravali su provesti destaljinizaciju, ali pod sopstvenim uslovima. (Judt, 2005, pp. 310–311)

Katarzični koncept 20. Kongresa i prividno nova sovjetska politika, pokazali su svoje pravo lice već prilikom gušenja spontanog socijalnog ustanka radnika u Poznanju u Poljskoj, koji je izbio u junu 1956. godine i predstavljao je prvi masovni protest radnika protiv komunističkog režima u Poljskoj poslije Drugog svjetskog

rata. Situacija u Poljskoj se smirila nakon oružane intervencije u oktobru iste godine. Za prvog sekretara Partije umjesto Boleslava Bjeruta (Bolesław Bierut) izabran je naizgled reformistički političar i bivši politički zatvorenik, Vladislav Gomulka (Władysław Gomułka), koji je za Poljake predstavljao „nacionalno" lice komunizma. Ovaj događaj je poslužio kao presedan za ono što će uskoro uslijediti u Mađarskoj. (Judt, 2005, pp. 312–313)

Mađarska revolucija (oktobar-novembar 1956)

Rolerkoster političkih dešavanja i promjena u Mađarskoj, insceniranih iz Moskve, započeo je još 1953. godine povratkom reformski orijentisanog političara Imre Nađa (Imre Nagy) na čelo mađarske vlade. Nađev povratak je bio odgovor na katastrofalno stanje u zemlji čije je stanovništvo od uspostavljanja komunističke vlasti pretrpjelo dug period političkog terora, u režiji partijskog vođe Matjaša Rakošija (Mátyás Rákosi), koji je podrazumijevao prijeke sudove i smrtne kazne u kojima je stradalo oko 480 javnih ličnosti, dok je u radnim logorima i zatvorima završilo više od 150.000 Mađara. Siromaštvo i nezadovoljstvo najširih slojeva stanovništva, bilo je pored političkog terora i straha, rezultat ekonomski neodrživog programa kolektivizacije u poljoprivredi, te nerealno postavljenih ciljeva u teškoj industriji. Međutim, stari staljinistički kadrovi na čelu sa Rakošijem potkopavali su Nađevu vladu, te su od Moskve ishodili njegovu smjenu u proljeće 1955. godine. (Judt, 2005, p. 313)

Vladavina stare staljinističke garde konačno se završila u junu 1956. godine, kada je Rakošijev politički angažman postao opterećujući za Hruščova u kontekstu izglađivanja odnosa sa Jugoslavijom, jer je Rakoši tradicionalno bio okorjeli antititoista. Ključnu ulogu u artikulaciji zahtjeva za liberalizacijom društva odigrali su mađarski studenti uputivši u ime novoformirane „Lige mađarskih studenata", manifest objavljen 22. oktobra, pod imenom „Šesnaest tačaka", kojim su zahtijevali industrijske i agrarne reforme, veću demokratiju i pravo na slobodu govora, te kraj brojnim ograničenjima i propisima o životu pod komunističkom vlašću. Zahtijevali su da se Imre Nađ ponovo postavi za premijera, da se sudi Rakošiju i saradnicima, te da se sovjetske trupe povuku iz Mađarske. Prva faza revolucije i prva sovjetska intervencija trajale su od 23. do 28. oktobra, nakon čega se sovjetska vojska privremeno povukla iz Budimpešte na granice sa Rumunijom i Čehoslovačkom. Iako je Nađ ponovo postavljen za premijera, spontana studentska pobuna je eskalirala i zahvatila široke slojeve društva, te je takav razvoj situacije podstakao Nađa da nastupi hazarderski, objavivši liberalizaciju društva, slobodne izbore, višepartijski sistem i izlazak Mađarske iz Varšavskog pakta uz zahtjev za potpuno povlačenje sovjetske vojske sa mađarske teritorije, te neutralnost države. Hruščovljeva reakcija je bila brza i surova. Nova vojna intervencija sovjetske vojske započela je rano ujutro 4. novembra. Mađarske nade za slobodnim društvom su krvavo ugušene, dok je Budimpešta razorena sovjetskim tenkovima. Zakašnjeli mađarski apel za pomoć Ujedinjenim nacijama, rezultirao je samo verbalnom podrškom i divljenjem

mađarskom otporu, dok je svjetska organizacija svoj fokus usmjerila ka rješavanju Suecke krize, koja je implicirala eventualno globalnije negativne posljedice. (Sebestyen, 2006, pp. 237–238) Slična je bila reakcija Sjedinjenih Američkih Država. Nađ je nakon kontroverzne diplomatske sage sa jugoslovenskim vlastima, uhapšen i osuđen na smrt. Žrtve su bile brojne, pored oko 2.700 Mađara koji su poginuli tokom borbi, još 341 je suđeno i pogubljeno u godinama koje su uslijedile. Ukupno je oko 22.000 Mađara osuđeno na zatvor, 13.000 je poslano je u logore za interniranje, a mnogi drugi su otpušteni s posla ili stavljeni pod strog nadzor sve dok u martu 1963. nije proglašena opšta amnestija. Procjenjuje se da je oko 200.000 Mađara - preko dva posto stanovništva, emigriralo iz Mađarske nakon sovjetske okupacije, većina njih bili su mladi ljudi, a mnogi iz obrazovane profesionalne elite Budimpešte i urbanog zapada zemlje. Uglavnom su se iselili u SAD, Austriju, Veliku Britaniju, SR Njemačku, Francusku i Švajcarsku, te u druge zemlje. U narednom tridesetdvogodišnjem periodu Mađarskom je upravljao komunistički rekonvalescent, Janoš Kadar (János Kádár). (Judt, 2005, pp. 315–317)

Suecka kriza

Nakon višegodišnjih sporenja sa Velikom Britanijom oko povlačenja britanske vojske koja je obezbjeđivala Suecki kanal i ponižavajućeg tona koji je pratio američku odluku da povuku ponudu obećanog zajma Egiptu za izgradnju Asuanske brane, Gamal Abdel Naser, novoizabrani harizmatični egipatski predsjednik, tokom trosatnog frenetičnog govora o borbi protiv imperijalizma i eksploatacije od strane velikih sila, na Trgu oslobođenja u Aleksandriji pred 250.000 Egipćana, 26. jula 1956. godine, objavio je da je tog jutra potpisao uredbu o nacionalizaciji kompanije koja je kontrolisala Suecki kanal (Compagnie universalle du canal maritime de Suez), čiji će se prihodi koristiti za izgradnju Asuanske brane. (Hall, 2016, p. 205)

Ovakav razvoj situacije u Egiptu, dodatno je produbio kompleksne hladnoratovske odnose. Oduševljenje među arapskim zemljama, čak i onim nesklonim Naseru, je bilo enormno, takođe je i Kina izrazila svoje zadovoljstvo i podršku. Sovjetski Savez, iako nije bio u harmoničnim odnosima sa Egiptom, zbog hapšenja komunista u toj zemlji, izrazio je podršku borbi protiv imperijalizma. Ogorčene kritike i panika u Velikoj Britaniji i Francuskoj, bili su produkt zabrinutosti za transport dobara, prije svega nafte, brodovima kroz Suecki kanal. (Hall, 2016, pp. 206–207) Događaj na Bliskom istoku je posijao sjeme razdora u koaliciji zapadnih zemalja, pri čemu su se stavovi o rješenju krize Velike Britanije i Francuske sa jedne, i SAD sa druge strane bitno razlikovali.

Početak Sueckog rata odvijao se simultano sa sovjetskom okupacijom Mađarske, 29. oktobra, te je takav prilično nepromišljen i nerazborit britansko-francusko-izraelski plan, dao neočekivan manevarski prostor Hruščovu. London i Pariz su skrenuli pažnju svijeta sa invazije Sovjetskog Saveza na nezavisnu državu i uništenja njene vlade. Američki predsjednik Dvajt Ajzenhauer (Dwight D. Eisenhower) i državni sekretar Džon Foster Dals (John Foster Dulles) bili su ogorčeni

akcijom svojih saveznika, te je američka administracija izvršila pritisak na Britaniju i Francusku, što je rezultiralo relativno brzim smirivanjem situacije i povlačenjem stranih vojnih jedinica sa teritorije Egipta. Globalne posljedice Suecke krize su bile dalekosežne, britanski ekonomski i geopolitički prestiž je nepovratno tonuo, francuski problemi u sjevernoafričkim posjedima su eskalirali, a obje zemlje su narušile svoje savezničke odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama. S druge strane Naserov ugled i sovjetski uticaj porasli su među zemljama koje su se borile za međunarodno priznanje i bile su u procesu dekolonizacije. Zahvaljujući Sueckoj krizi, podjele i retorika Hladnog rata duboko su se implantirale na Bliski istok i Afriku. (Judt, 2005, pp. 294–298)

Kina ili Kina?

Nakon pobjede u kineskom građanskom ratu komunisti su u Pekingu, 1. oktobra 1948. godine, proglasili osnivanje Narodne Republike Kine, pri čemu su polagali pravo na zastupanje interesa kineskog naroda i na Tajvanu. Međutim, kako je poraženi vođa nacionalističke Kine, Čang Kaj-šek (Chiang Kai-shek) upravo na Tajvanu proglasio formiranje Republike Kine, sa potpuno istim aspiracijama prema sveukupnoj kineskoj teritoriji, nastao je spor, koji do danas predstavlja jedno od kontroverznijih svjetskih geopolitičkih pitanja. Hladnoratovske intrige vezane za međukineske odnose reflektovale su se i na percepciju „dvije Kine" u Međunarodnom olimpijskom pokretu. Pošto je na zasjedanju MOK-a u Atini, od 12. do 15. maja 1954. godine priznat Nacionalni olimpijski komitet Narodne Republike Kine, obje kineske reprezentacije su dobile zvaničan poziv da učestvuju na Olimpijskim igrama u Melburnu.[5] (IOC, HA, 1954-05-11 to 15 – Minutes 50th Session, 1954. Athens, p. 25) Međutim, još jednom su se političke nesuglasice prenijele na sportski teren. Obje reprezentacije su prihvatile poziv za učešće, ali su se istovremeno pozivale na legitimnost da predstavljaju cjelokupan kineski narod, te su insistirale da se povuče poziv za učešće drugoj kineskoj reprezentaciji, što je Nacionalni olimpijski komitet Australije odbio. Kinesko olimpijsko pitanje se pretvorilo u pravi hladnoratovski poker, pri čemu su i jedna i druga strana pomno pratile situaciju u suparničkom taboru, nastojale preduhitriti poteze druge strane i nadale se da će oponent odustati. (Blutstein, 2017, p. 140)

Tajvanski predstavnici su posebno burno protestovali jer im bio sporan poziv Pekinga emitovan putem radija, 1. septembra 1956. godine, Kinezima na Tajvanu i u cijelom „slobodnom svijetu" da dođu u Peking, gdje će se organizovati izbor olimpijskog tima koji će predstavljati Kinu na Olimpijadi, pri čemu će im svi troškovi biti plaćeni. (IOC, HA Executive Board, Lausanne, October 3rd and 4th 1956; Blutstein, 2017, p. 140) Nakon niza uzajamnih podmetanja, među kojima se isticao skandal oko postavljanja nacionalnih obilježja u olimpijskom selu, pri čemu je na jarbol podignuta zastava komunističke Kine umjesto zastave Tajvana,

[5] Nakon formiranja Republike Kine na Tajvanu, ta je država nastavila koristiti ime Kineskog olimpijskog komiteta, koji je priznat 1922. godine.

nakon što je jedan novinar, dopisnik komunističkog časopisa, namjerno izazvao zabunu kod oficira koji je bio zadužen za podizanje nacionalnih zastava, predstavnici Narodne Republike Kine su odlučili da se povuku sa Olimpijskih igara, pošto su organizatori objavili da će se zvanično ova zemlja tretirati kao „Peking-Kina", a Tajvan kao „Formoza-Kina". Predstavnici komunističke Kine su oštro reagovali na promjenu imena zemlje smatrajući to miješanjem u unutrašnju politiku i dvije sedmice prije početka Olimpijade zvanično su objavili da povlače svoj nacionalni tim. Kod australijskih organizatora niti među članovima Izvršnog komiteta MOK-a, nije bilo ni traga žaljenja zbog ovakvog raspleta. Kina je u znak protesta povukla i svoje članstvo u MOK-u. (Blutstein, 2017, p. 143)

Erupcija bojkota

Olimpijski pokret i predstojeće Olimpijske igre u Melburnu direktno su bili pogođeni dešavanjima u Mađarskoj i Egiptu i u pravom smislu su postali poligon na kome su se projektovali geopolitički sukobi. Takođe, interkineski spor je pridonio novoj napetosti. Iako je Međunarodni olimpijski komitet od svog osnivanja nastojao da se distancira od uticaja i promocije političkih ideja i koncepata, u svijetu preplavljenom međudržavnim i međuideološkim antagonizmima bilo je nemoguće sačuvati zamišljeni „čisti balon" koji je štitio sportske manifestacije i njihovo „sveto tlo od bilo kakvih nečistoća".[6] Svakako, jedna od najefikasnijih manifestacija koje su poništavale ovako zamišljen idealan sportski koncept je primjena bojkota. (Terraz, 2020)

Bojkot je oblik međunarodne sankcije čija primjena treba rezultirati promjenom ponašanja određenog subjekta. Cilj primjene sankcija može biti ekonomske, ideološke ili geopolitičke prirode u smislu iskazivanja neslaganja sa određenim političkim odlukama, akcijama ili čitavim političkim sistemima. Gomez detektuje dvije vrste sportskih sankcija: međunarodne sankcije povezane sa sportom i bojkote sporta. (Gomez, 2018, p.170; Terraz, 2020). Ujedinjene nacije su uvele sankcije povezane sa sportom Južnoj Africi, 1960. godine, Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), 1992., Rusiji i Bjelorusiji 2022. godine.

Koncept bojkota u kontekstu olimpijskog pokreta tretira se višedimenzionalno, ali svaka od varijanti izražavanja neodobravanja ili vršenja pritiska primjenom bojkota ima svoju političku pozadinu. Monnin i Maillard multinacionalne bojkote Olimpijskih igara u Melburnu svrstavaju u grupu „triangularnih bojkota" pri čemu nacija koja bojkotuje Olimpijske igre ne usmjerava bojkot protiv zemlje koja je domaćin Olimpijade nego protiv treće zemlje sa čijom politikom ili postupcima se ne slaže. Ovaj tip bojkota naziva se i „rikošet bojkot". Za razliku od „triangularnog", bojkoti na Olimpijadama u Moskvi i Los Anđelesu determinišu se kao „frontalni", jer su usmjereni direktno protiv zemlje domaćina. (Monnin & Maillard, 2015, p. 176)

Međunarodni olimpijski komitet je u mnogim aspektima itekako pokazivao

[6] Koncept „čistog balona" danas se u najvećoj mjeri odnosi na bezbjednosne aspekte

svoju političnost. To se može jasno analizirati kroz ambivalentno tumačenje terminologije. Za razliku od ustaljene međunarodne prakse upotrebe termina „država" ili „zemlja", u službenim prepiskama i dokumentaciji MOK-a koristi se termin „nacija", što je davalo širi manevarski prostor u pristupu nacijama koje nisu bile međunarodno službeno priznate države, a sve u cilju da se poveća broj učesnika na Olimpijskim igrama. U Evropi je najproblematičniji bio način percepcije njemačkih država i njemačke nacije. Nakon priznavanja istočnonjemačkog Nacionalnog olimpijskog komiteta (NOK), na insistiranje MOK-a stvoren je zajednički njemački nacionalni tim u koji su za Olimpijske igre u Melburnu uključeni i takmičari iz Sarske oblasti (Saarland), koja se do oktobra 1956. godine nalazila pod specifičnim oblikom francuske uprave i bila izdvojena iz sastava Njemačke, dok je pravna integracija ove oblasti u Saveznu Republiku Njemačku trebala zvanično biti provedena tek u januaru 1957. godine, što znači da su potencijalni sportisti iz ove oblasti smatrani dijelom njemačkog nacionalnog tima iako pravno, još uvijek taj uslov nije bio ispunjen. (Monnin & David, 2009, p. 37) U slučaju kineske nacije MOK je pristupao drugačije i nije dovodio u pitanje opciju da dvije države predstavljaju jednu naciju.

Bojkoti izazvani Sueckom krizom započeli su još polovinom avgusta, kada je Egipat tokom pregovora oko budućeg statusa Sueckog kanala, objavio da se povlači sa Olimpijskih igara, uz obrazloženje da Velika Britanija ima značajan uticaj na Igre, što se moglo shvatiti kao pritisak na tok pregovora. Ejveri Brandejdž (Avery Brundage), predsjednik Međunarodnog olimpijskog komiteta, je u pismu sekretaru egipatskog Nacionalnog olimpijskog komiteta osporio optužbe Egipćana o britanskom uticaju, te je naglasio da su Igre „u potpunosti pod međunarodnom kontrolom Međunarodnog olimpijskog komiteta i Međunarodne federacije amaterskih sportova", te da je temeljni princip olimpijskog pokreta da je „apolitičan i nekomercijalan". (Monnin & David, 2009, p. 36)

Povlačenje Egipta je zapravo bilo u većoj mjeri izazvano ekonomskim razlozima, nego samim vojnim sukobom. Irak i Liban nisu svoje povlačenje eksplicitno vezali za Suecku krizu, nego koristili uopštene formulacije o nesigurnoj i kompleksnoj situaciji na Bliskom istoku i nemogućnost slanja reprezentacija zbog obustave vazdušnog saobraćaja nad tom teritorijom. Irak je bio oponent Egiptu za vodstvo u arapskom svijetu, a Liban je imao relativno dobru saradnju sa zapadnim silama. Kasnije su se sa igara povukle i Zlatna Obala, Gvatemala, Panama, i Malta, ne dajući specifične razloge za povlačenje. (Blutstein, 2017, pp. 138–139; Officiall Report XVI Olympiad, Melbourne, 37)

Najneugodnije iznenađenje za organizatore i za MOK bile su odluke Nacionalnih olimpijskih komiteta Holandije i Švajcarske da zbog sovjetske invazije na Mađarsku bojkotuju Olimpijske igre. Opšte raspoloženje u Holandiji je bilo antisovjetsko i u svim većim gradovima održane su masovne antisovjetske demonstracije. Čak je bilo i nasilnih ispada usmjerenih prema članovima Komunističke partije Holandije i sovjetskoj ambasadi. Holanđani su agresivnom retorikom nastojali da

djeluju prema MOK-u, forsirajući da se povuče pozivnica Sovjetskom Savezu za učešće na Olimpijadi. Kako je odgovor čelništva MOK-a bio negativan, Holandija je proglasila bojkot. (Blutstein, 2017, pp. 123–129)

Specifičnost i kompleksnost švajcarskog federalizma, multikulturalnosti i multijezičnosti pokazale su se u kontekstu pristupa prema bojkotu Igara u Melburnu. Širom Švajcarske Konfederacije organizovane su demonstracije podrške mađarskim revolucionarima, pri čemu je podrška bila izraženija u kantonima njemačkog govornog područja. Švajcarski Nacionalni olimpijski komitet nije forsirao bojkot, već se pristupilo glasanju u okviru Švajcarske gimnastičke federacije (La Fédération suisse de gymnastique - Eidgenössische Turnverein). Prilikom glasanja koje je provedeno 7. novembra, odnos je bio 15 glasova za odlazak na Olimpijske igre, 5 glasova protiv i 3 suzdržana. Međutim, kako je statut organizacije nalagao, da bi se reprezentacija poslala na Olimpijadu odluka sportista bi morala biti jednoglasno izglasana, a kako to nije bio slučaj, prihvaćeno je mišljenje manjine i švajcarski NOK je otkazao učešće. Pokušaji generalnog sekretara MOK-a, Švajcarca Ota Majera (Otto Mayer) i samog predsjednika Brandejdža, da izvrše pritisak na švajcarske sportiste koji su podržavali bojkot na čelu sa gimnastičarem Jozefom Štalderom (Josef Stalder), nisu urodili plodom. U štampi kao i u javnosti bila je izražena podvojenost, štampa u francuskim govornim kantonima je oštro osuđivala bojkot, dok su novine u njemačkim govornim kantonima spočitavale sportistima koji su bili protiv bojkota, nedostatak sluha za priliku koja bi podrškom bojkotu, u stvari, predstavljala fantastičnu mogućnost da se slave olimpijski ideali. Razočarani sportisti, koji su se željeli takmičiti, organizovali su 9. novembra u Cirihu, demonstracije protiv odluke svojih predstavnika. Na ponovljenom glasanju 11. novembra rezultat je bio sličan, ali dogovoreno je da se sportisti koji podržavaju bojkot neće suprotstavljati odlasku kolega u Melburn, međutim s obzirom da je otkazan čarter let kojim su sportisti ranije trebali putovati, nije bilo moguće organizovati novi transport, te je Švajcarska zvanično bojkotovala Olimpijske igre. (Blutstein, 2017, pp. 133–136)

Španski bojkot je bio u osnovi finansijske prirode, pri čemu je španski diktator Francisko Franko (Francisco Franco) iskoristio ovu okolnost kako bi još jednom propagandno djelovao protiv komunizma i sovjetske intervencije u Mađarskoj. (Blutstein, 2017, pp. 136– 139) Ejveri Brandejdž je bio izuzetno nezadovoljan i razočaran. Na 52. zasjedanju MOK-a u Melburnu tokom novembra i decembra, obavijestio je članove da je MOK primio veliki broj zahtjeva različitih svjetskih organizacija, društava kao i zvanične prijedloge određenih zemalja da se zemljama koje su se nalazile u ratu, Sovjetskom Savezu, Velikoj, Britaniji, Francuskoj i Izraelu povuku pozivnice za učešće na Olimpijskim igrama. Takođe, posebno je naglasio da mu je nejasno povlačenje Švajcarske, s obzirom na pozicije neutralnosti te države, ta da to nije imalo nikakvog smisla s obzirom da mađarska reprezentacija, iako dolazi iz zemlje zahvaćene ratom, učestvuje na Igrama. Predsjednik MOK-a je smatrao da sve proteste koji su politički motivisani treba ignorisati i dati do

znanja Nacionalnim olimpijskim komitetima da se ne ponašaju u skladu sa olimpijskim principima. (IOC, HA, 1956 –11- Melbourne, Executive Board minutes, November, 17. 1956)

Takav je bio stav i prema američkim pritiscima iako nisu imali direktne veze sa krizom u Mađarskoj. Sjedinjene Američke Države optuživale su Sovjetski Savez da u toj zemlji ne postoji amaterski sport, odnosno da je sport visoko profesionalan. Brandejdžova turneja po Sovjetskom Savezu iz 1954. godine i razgovori sa predsjednikom NOK-a Sovjetskog Saveza, Aleksejom Romanovim (Aleksey Romanov), bili su za njega zadovoljavajući dokaz da je sovjetski sport amaterske prirode, te da su sportisti prije svega radnici i studenti. Kao i da Sovjetski Savez „ne vjeruje u miješanje sporta i međunarodne politike". (Blutstein, 2017, p. 97)

Zahtjevi Amerikanaca da se sovjetskom olimpijskom timu zabrani učešće na Olimpijskim igrama u Melburnu bili su motivisani pitanjem prestiža, jer su se plašili da će ih i na tim Igrama Sovjeti nadmašiti po broju osvojenih medalja kao i ranije te godine na Zimskim Olimpijskim igrama u Kortini d' Ampeco. Čak je bilo prijedloga da se Olimpijada odgodi na godinu ili dvije dok američki tim ne prikupi sredstva i „profesionalizuje" sportiste kako bi mogli parirati Sovjetima. Brandejdž je sve zahtjeve odbio, zadovoljavajući se uvjeravanjima Romanova. (Blutstein, 2017, pp. 101–106)

Brandejdžova izjava novinarima nije ostavljala dilemu o stavu MOK-a kada su bojkoti u pitanju: „Svaka civilizovana osoba užasno se zgražava nad divljačkim pokoljem u Mađarskoj, ali to nije razlog za uništavanje jezgra međunarodne saradnje i dobre volje koju imamo u olimpijskom pokretu. Olimpijske igre se održavaju između pojedinaca, a ne između nacija. Nadamo se da će oni koji su se povukli iz Igara u Melburnu preispitati svoju odluku. U nesavršenom svijetu, ako se učešće u sportu zaustavlja svaki put kada političari prekrše zakone čovječanstva, bit će malo međunarodnih takmičenja." „Nije li bolje pokušati proširiti sportski duh s atletskog polja na druga područja?" (IOC, HA, Minutes 53rd Session Melbourne, 1956, pp. 3–4)

Takođe je naglasio da je MOK na 52. Kongresu ponovo podsjetio da se pridržavaju ideala iz perioda antičkih Igara o proklamovanju primirja za vrijeme trajanja takmičenja te slobodno omogućavanje svim učesnicima da doputuju na Olimpijadu.[7] (IOC, HA, Minutes 53rd Session Melbourne, 1956, p. 6)

Druga izjava je bila kolektivna i u njoj su se članovi MOK-a pozivali na obnavljanje drevnog primirja i, u kontekstu perioda, eliminaciju bilo kakve korelacije između međunarodne politike i apolitičnog olimpijskog stava: „Pedeset drugi Kongres Međunarodnog olimpijskog komiteta, okupljen za svoj prvi sastanak Melburnske sesije u novembru 1956, podsjeća da je skoro 1200 godina ranije Ekecheiria[8]

[7] Činjenica je da ideali olimpizma više predstavljaju inspiraciju u kontekstu mirne koegzistencije tokom Olimpijskih igara, nego što u stvarnosti mogu uticati na uspostavljanje primirja.

[8] Ekecheiria (Εκεχειρία) je termin koji se u antičko vrijeme odnosio na zaustavljanje vojnih sukoba, prvenstveno kako bi se sportistima omogućilo da sigurno putuju na Olimpijske igre.

(„olimpijsko primirje“) bila proglašena tokom Olimpijskih igara Drevne Grčke. Ovaj ideal ostaje jedna od naših briga i MOK, u ime deset miliona pristalica olimpijskog pokreta, rasutih po osamdeset devet priznatih zemalja, želi skrenuti pažnju svijeta na ovaj koncept, i na atmosferu dobre volje koja vlada među sportistima, zvaničnicima i gledaocima iz različitih nacija — neke od kojih ne održavaju čak ni diplomatske odnose — koji poštuju sportska pravila fer pleja, ovdje u Australiji, tokom Igara XVI Olimpijade.“ Rezolucija, jednoglasno usvojena od strane prisutnih, osudila je one nacije koje su bile krive za bojkotovanje Igara. (IOC, HA, Minutes 53rd Session, Melbourne pp. 4–5; O savremenom konceptu olimpijskog primirja vidjeti: UNESCO, Executive Board, 2004. i Olympic Charter, 2007, pp. 11–13)

Olimpijske igre u Melburnu počele su 22. novembra 1956. godine tradicionalnom ceremonijom otvaranja. Svečana manifestacija otvaranja Olimpijskih igara, pažljivo planirana kako bi pokazala prijateljski ambijent igara, održana je u gotovo opipljivo napetoj atmosferi. Iako ova Olimpijada nije bila prva u postratnom periodu, bilo je mnogo „zle krvi“ među zemljama učesnicama iz ratnog perioda (Japan-Australija), ali i nove uzavrele u periodu nakon rata, odnosno u toku same olimpijske godine.

Nakon odustajanja i bojkota u posljednji čas, konačna lista zemalja učesnica sastojala se od 67 delegacija i 3.184 sportistkinja i sportista. Za domaćine i MOK, porazno je bilo da je i pored uloženog velikog truda i animiranja nacionalnih olimpijskih organizacija broj učesnika bio neuporedivo manji nego na prethodnim Ljetnim olimpijskim igrama u Helsinkiju 1952. godine, gdje je učestvovalo 69 reprezentacija i 4.925 sportistkinja i sportista. Organizatori su bili suočeni sa mnogo nepredvidivih situacija, koje su iziskivale improvizaciju i prilagođavanje. (Monnin & David, 2009, p. 39) Naravno, mađarska i sovjetska reprezentacija su bile pod posebnom paskom.

Socijalistička Mađarska – sportska supersila

Drugačiji kontekst sovjetskog sporta, u odnosu na zapadni, državno ulaganje i kontrola težili su stvaranju sistemskog sovjetskog sportskog natčovjeka, koji bi bio produkt superiornog socijalističkog sistema, nasuprot percepciji uspjeha sportista na Zapadu, gdje su dostignuća bila produkt individualnih ulaganja i odricanja. Posebno je bilo važno pokazati bolji uspjeh i rezultate u sportu jer su u sportskim takmičenjima važila jednaka pravila za sve, te se realno pred širokim auditorijem pokazivalo ko je zaista bolji. (Keys, 2003, p. 433)

Do 1956. godine većina socijalističkih istočnoevropskih država morala je primjenjivati sovjetski koncept sportske organizacije, diktiran i pod potpunom kontrolom države. (Parks, 2017) U svim socijalističkim državama sport je poprimio masovan edukativno-zdravstveno-militaristički karakter. I ranije sportski klubovi u Mađarskoj nisu bili sportski neutralni, bilo da su predstavljali klasu, religiju ili geografsku cjelinu. „Sport je imao duboku socijalnu konotaciju i grupe navijača“.

Postojao je fudbalski tim za koji su navijali Jevreji i drugi za koji su navijali katolici. (Molnar, 2007, p. 304).

Od 1948. godine, kada je preuzela vlast, Mađarska komunistička partija je počela centralizovati spot i stavljati ga pod državnu kontrolu. Generalni sekretar Partije, Matjaš Rakoši i ministar odbrane, Mihali Farkaš (Mihály Farkas), već su od 1951. godine direktno kontrolisali sport, stavivši Državni odbor za fizičko vaspitanje i sport, i njegovog predsjednika Đulu Heđija (Gyula Hegyi) pod kontrolu vlade. Razna ministarstva su dobila upravu nad pojedinim klubovima. Đula Heđi i njegovi nasljednici su postali posrednici između sportista i vladajuće Partije. S jedne strane bili su pod pritiskom staljinističkog pristupa uz primjenu kazni kako bi oblikovao i kontrolisao uzoran tip komunističkog sportiste na sportskom terenu i izvan njega, a sa druge strane posredovali su kod vlasti kako bi sportistima osigurali bolje uslove života i privilegije u odnosu na „obične" Mađare. (Mellis, 2020, p. 65)

Poseban fokus i kontrola bili su usmjereni prema fudbalerima kao najpopularnijim i najuspješnijim mađarskim sportistima. Posebno se pazilo da se sprječavaju odlasci fudbalera u inostranstvo zbog ponuda zapadnih profesionalnih klubova, naročito u periodu 1947–1949. Čak je 1951. godine uvedena i smrtna kazna za takvu vrstu prekršaja i samo je jednom primijenjena. Fudbaler Šandor Žuč (Sándor Szűcs) je bio jedina žrtva. (Mellis, 2020, 66–67)

Komunisti su sve sportske tradicije, uključujući imena i simbole sportskih klubova izbrisali i zamijenili novim, formirani su i novi klubovi koji su preslikavali militarističke koncepte državne organizacije.[9] Klubovi su bili pod paskom države, policije i vojske. Takođe provodili su programe fizičke kulture i obrazovanja po ugledu na sovjetski program „Spremni za rad i odbranu". Suštinski ovakav koncept je imao mnogo beneficija za društva koja su izašavši iz rata težila konsolidaciji. U Mađarskoj je stanovništvo, nastojeći se nositi sa sovjetskom socijalističkom ideologijom, koja je u Mađarskoj bio doslovno silom nametnuta, sport doživljavalo kao dobrodošli bijeg od nove stvarnosti. (Riordan, 1991, p. 136; Muray & Hay, 2013, p. 10–11)

Ovakav koncept je kloniran i u ostalim zavisnim socijalističkim državama. Nakon Drugog svjetskog rata Mađarski fudbalski savez je zabranio emigraciju fudbalerima, i pozvao je one iz emigracije da se vrate. Ukinuta je profesionalna liga. S obzirom na totalitarni sistem koji je gušio slobodu djelovanja i izražavanja, naročito u javnom diskursu sportska takmičenja su bila ventil za široku publiku da izrazi svoja nacionalna osjećanja ili rivalstva, nauštrb forsiranog „socijalističkog internacionalizma". Dodatni pritisak, ali i atraktivnost sportu kao reprezentu uspješnosti socijalističkog društva, dao je nametnuti ideološki koncept „pobjede pod svaku cijenu". Sportisti su bili pod striktnom kontrolom države, ali su s druge strane imali određene beneficije koje su ostalom stanovništvu bile nedostupne. (Molnar, 2013, pp. 303–304; Venuti, 2024, p. 131)

Mađarska se unekoliko izdvajala iz opšteg socijalističkog sportskog narativa.

[9] Klubovi pod pokroviteljstvom ministarstava unutrašnjih poslova – „Dinamo"

Dijelom je bijeg u sportske što takmičarske, što navijačke vode, bio dio nasljeđa, a dijelom je to bio način samoodržanja i čuvanja nacionalnog identiteta. Sportske tradicije u ovoj zemlji bile su respektabilne i periodu između dva svjetska rata. Mađarska fudbalska reprezentacija je osvojila srebrnu medalju na Svjetskom prvenstvu u fudbalu 1938. godine. (Molnar, 2007, p. 301) Osim fudbala kao najpopularnijeg sporta, razvijali su se i gimnastika, mačevanje, te vodeni sportovi. Socijalistička Mađarska je rano uvidjela potencijal sporta kao diplomatskog oruđa. Ministarstvo spoljnih poslova, pokazalo se prilično vještim u kapitalizaciji fudbalskog potencijala zemlje u kontekstu javne diplomatije. Zahvaljujući uspješnosti i popularnosti mađarske fudbalske reprezentacije u razdoblju od 1952. do 1953. godine, postavili su temelje, prije svega sportske saradnje i sa Istokom i sa Zapadom. Svaki uspjeh mađarske fudbalske reprezentacije korišten je za promociju zemlje putem izložbi, intervjua i drugih vidova prezentacije, koja se odvijala preko mađarske diplomatsko-konzularne mreže širom svijeta. (Venuti, 2024, p. 131)

Fudbaleri su postali nacionalne zvijezde. Mogućnosti putovanja na sportska takmičenja u inostranstvo, dobro plaćeni, često fiktivni poslovi koji su ostavljali mnogo slobodnog vremena za treninge, povlašten tretman na carini prilikom povratka iz inostranstva i enormna popularnost, kompenzovali su ono što je vlast tražila: državni nadzor, pritisak da poraz nije opcija, potpuno napuštanje stavova, vrijednosti i kulturnih preferenci koje su eventualno proizlazile iz pretkomunističkog društvenog položaja i školovanja ili vjerske pozadine. (Handler, 1985, p. 106)

Nakon spektakularnih pobjeda fudbalske reprezentacije Mađarske, na čelu sa čuvenim Ferencom Puškašem (Ferenc Puskás), nad reprezentacijom Engleske na Vembliju. 25. novembra 1953. godine (rezultatom 3:6), u meču koji je kolokvijalno poznat kao „Utakmica vijeka", i nakon toga u Budimpešti. 23. maja 1954. godine (rezultatom 7:1) „Moćni Mađari" ili „Zlatni tim" (Aranycsapat), kako su ih u štampi slavili postali su najbolji eksponenti mađarskog socijalizma, odnosno postali su „najbolji socijalistički ambasadori". Njihova pobjeda je u sovjetskom bloku slavljena ne samo kao sportski uspjeh, nego i simbol superiornosti sistema. (Venuti, 2024, pp. 204–212) U skladu sa ovakvim narativom od sportista se očekivalo da budu uzor superiornosti ne samo u zemlji nego i u širim okvirima, zbog toga su ekscesi, koji su imanentni sportskim takmičenjima visokog emotivnog naboja, kažnjavani bez milosti. Poznat je primjer kada je Ferenc Puškaš dobio suspenziju od godinu dana neigranja jer je doslovno nokautirao dvojicu bugarskih fudbalera tokom međunarodne utakmice 1948. godine. Morao se i javno izviniti. (Molnar, 2013, p. 304) Najupečatljiviji primjer popularnosti i socijalne dimenzije fudbala u mađarskom društvu su bili nasilni neredi, najveći od 1948. godine, koji su izbili u Budimpešti, 4. jula 1954. godine nakon što je Mađarska reprezentacija neočekivano izgubila u finalu Svjetskog prvenstva u Bernu od reprezentacije SR Njemačke (rezultatom 3:2) („Čudo u Bernu"). Neredi su trajali četiri dana, uz uništavanje imovine, te lične prijetnje fudbalerima. Fudbalerima su čak nakon poraza ukinute neke od privilegija. Neki naučnici ove nerede nazivaju „fudbalskom revolucijom", i smatraju ih

uvertirom u revoluciju iz 1956. godine. (Mellis, 2020, p. 65; Venuti, 2024, p. 237) Gustav Šebeš (Gusztáv Sebes), čuveni fudbaler, trener „Zlatnog tima", i zamjenik ministra sporta, je u autobiografiji išao tako daleko da je tvrdio da u slučaju da je Mađarska pobijedila na svjetskom prvenstvu, ne bi došlo do „kontrarevolucije u zemlji", te da bi ta pobjeda dala ogroman podsticaj izgradnji socijalizma. (Muray & Hay, 2013, p. 12)

Zbog široke popularnosti i uspješnosti fudbala, kontroverza oko neučestvovanja mađarske fudbalske reprezentacije na Olimpijskim igrama u Melburnu, do danas ima određenu dozu mistifikacije uz konstruisanje raznih teorija. Jedna od najpoznatijih teorija bazira se na eventualnom pritisku od strane Sovjetskog Saveza da se reprezentacija povuče, kako bi fudbalska reprezentacija Sovjetskog Saveza pobijedila. Igračima je dato objašnjenje da mađarski NOK nema dovoljno novca za slanje još 30 sportista u daleki Melburn. Iako postoje indicije o tačnosti ove teorije, još uvijek nema konkretnih dokaza o tome. (Muray & Hay, 2013, pp. 1–14)

Žrijeb za fudbalski turnir u Melburnu održan je 1. septembra 1956, u Cirihu, i mađarski tim već tada nije bio među prijavljenima. (Muray & Hay, 2013, p. 5)

Jedna od teorija je i da su se mađarski komunisti plašili burnih i negativnih reakcija stanovništva ako reprezentacija ne pobijedi na Olimpijadi, što bi moglo podstaknuti revoluciju. (Muray & Hay, 2013, pp. 6–7) Spekuliše se i teorijom koja polazi od pretpostavke da je na insistiranje Unije evropskih fudbalskih asocijacija (Union of European Football Associations – UEFA) najbolji mađarski fudbalski klub Honved, morao igrati svoje dvije utakmice u evropskom Kupu, protiv španskog tima Atletik Bilbao, inače bi bio suspendovan. Utakmice su po planu trebale biti održane za vrijeme Olimpijskih igara. Za Honved su igrali najbolji mađarski igrači. Međutim, činjenica je da je zahtjev UEFE došao kasnije nego što su Mađari povukli fudbalsku reprezentaciju sa Igara. (Muray & Hay, 2013, p. 7)

Antiosovjetski sentiment postojao je i ranije među mađarskim sportistima i bilo je jasno da je podstican „odozgo". Prijateljska fudbalska utakmica odigrana u jesen 1955. između mađarske i sovjetske reprezentacije, osim prilično grube igre rezultirala je i naglašeno nesportskim ponašanjem Mađara. Puškaš je, između ostalog, pljunuo engleskog sudiju. Nakon utakmice niko od mađarskih fudbalera se nije pozdravio sa suparničkim igračima, osim golmana, niti su imali kontakte na prijemu koji je uslijedio. Bilo je vidljivo da su Mađari bili instruisani da se tako postave. (Murray & Hay, 2013, p. 9) Za Mađare je fudbal bio najvažniji sport, te je samim tim i bio pod najvećom paskom države, policije i vojske. Nakon pobjeda nad Engleskom stvoren je mit o nepobjedivosti. (Muray & Hay, 2013, pp. 10–11)

U intervjuu 2012. godine bivši fudbaler Jene Buzanski (Jenö Buzanszky) iznio je tezu da mađarska reprezentacija nije poslana na Olimpijadu po instrukcijama vlasti kako bi se ostavio čist teren za sovjetsku pobjedu. S druge strane, Ferenc Puškaš ni u poznim godinama nije želio komentarisati uplitanje politike u fudbal. (Murray & Hay, 2013, p. 8; pp. 12–14) Nakon što je ugušena revolucija i postavljen novi režim sa Janošem Kadarom, on je pozvao Šebeša i pitao da li bi se tada mogao

okupiti tim i poslati u Melburn, ali bilo je prekasno jer je bio zaključen termin za prijavljivanje. (Murray & Hay, 2013, p. 14)

Fudbalsku reprezentaciju je početak revolucije zatekao u Tati na pripremama za prijateljsku utakmicu protiv Švedske. Nakon što su vanrednim vozom prebačeni u Budimpeštu, većina fudbalera je tok revolucije pratila iz svojih domova. Samo su Zoltan Cibor (Zoltán Czibor) i Đula Grosič (Gyula Grosics) učestvovali u borbama na strani revolucionara. Nakon što se proširila informacija da je poginuo, Ferenc Puškaš se putem nacionalnih medija obratio javnosti kako bi opovrgao vijest. Radio Slobodna Evropa i američka Centralna obavještajna agencija (Central Intelligence Agency – CIA) ohrabrivali su revolucionare radio emisijama i hiljadama letaka na kojima je pisalo „Režim je slabiji nego što mislite!" (Bailey, 2020, p. 205)

Kada je 1. novembra sovjetska vojska već ušla u Budimpeštu fudbaleri najboljeg mađarskog tima Honveda otputovali su u Beč, odakle su nakon tri sedmice trebali nastaviti putovanje ka Španiji gdje su ih čekale utakmice protiv Atletik Bilbaoa. Mnogi od „Moćnih Mađara" više se neće vratiti u domovinu.

Drugi najpopularniji i najtrofejniji mađarski sport bio je vaterpolo. Kada je počela revolucija, 23. oktobra 1956. mađarski olimpijski tim, koji je brojao 108 članova nalazio se u toku priprema za Olimpijadu u zatvorenom pripremnom kampu. Neizvjesnost i strah za sudbinu porodica od kojih su bili razdvojeni podstakla je neke od sportista da se vrate u grad i iz prve ruke osjete ushićenje i strahote revolucije. Deže Đarmati (Dezső Gyarmati), jedan od najboljih mađarskih vaterpolista svih vremena, tadašnji kapiten reprezentacije, bez dvoumljenja se pridružio revolucionarima, pomažući pri izgradnji barikada i prevozeći ranjene sopstvenim automobilom u bolnicu. Mađarska reprezentacija već danima nije mogla trenirati i sportisti su postajali sve tjeskobniji zbog neizvjesnosti da li će uopšte stići u Melburn, šta će se desiti sa njihovim porodicama, u kom smjeru će se razvijati revolucija, te da li će se moći vratiti u Mađarsku. (Blutstein, 2017, pp. 22–32) Kako je planirani let francuske aviokompanije koji je trebao transportovati sportiste iz Budimpešte otkazan iz bezbjedonosnih razloga, Đula Heđi, predsjednik Nacionalni komiteta za fizičko obrazovanje i sport, te predsjednik Mađarskog olimpijskog odbora uz pomoć generalnog sekretara MOK-a, Jozefa Majera, organizovao je transport sportista autobusima do Čehoslovačke, a zatim sa Praškog aerodroma ka Melburnu. (Blutstein, 2017, pp. 32–40; IOC, HA, 1956 –11- Melbourne, Executive Board minutes, November, 1956) Dok su čekali let za Australiju, Mađarski sportisti su formirali tročlani revolucionarni komitet u kome je bio Đarmati. Ipak, nisu bili zainteresovani za vođenje administracije i organizaciju putovanja pa je tu funkciju nastavio obavljati Heđi sa svojim timom. (Blutstein, 2017, p. 33)

Sportisti su se oglasili izjavom u novinama da će se na Olimpijskim igrama boriti u ime „nacionalne revolucije i u slavu mađarske nacije". Na taj način naglasili su svoju odanost nacionalnoj revoluciji i naciji, a ne socijalističkoj državi. Za sovjetsku intervenciju i poraz revolucije saznali su tek na putu za Melburn. (Mellis, 2020, p. 68; Blutstein, 2017, pp. 34–35) Mađarski sportisti u Australiji su se nalazili

u limbu. Zemlju su napustili u jeku revolucije u toku prvog povlačenja sovjetske vojske, ali dok su putovali ka Australiji situacija se drastično promijenila i sovjetski tenkovi su uništavali Budimpeštu i gušili otpor revolucionara. Po dolasku u Australiju dočekali su ih oduševljeni pripadnici mađarske dijaspore, nagovarajući ih da ostanu, obećavajući pomoć, čak nudeći novac. U olimpijskom selu neki od sportista su isjekli srp i čekić na mađarskoj komunističkoj zastavi, te je ona uskoro zamijenjena zastavom iz revolucionarne 1848. godine, sa grbom Lajoša Košuta (Lajos Kossuth), kakvu su nosili i revolucionari u Budimpešti. Istu zastavu su nosili na svečanoj ceremoniji otvaranja Igara dok ih je publika oduševljeno pozdravljala. (Blutstein 2017, p. XV)

Rinehart percipira Olimpijske igre u Melburnu kao katalizator koji je podstakao „kristralizaciju i jačanje mađarskog nacionalnog identiteta". On smatra da se nastup mađarskog olimpijskog tima u Melburnu, naročito u kontekstu direktnih sportskih okršaja protiv reprezentacije Sovjetskog Saveza, može svrstati u simbolički oblik pobune, „koji jednu od svojih najdubljih inkarnacija pronalazi kroz sport" i spada u međukategoriju, koja se nalazi između otvorenih velikih pobuna, odnosno revolucija i „suptilnog tihog pasivnog otpora". Ovakva vrsta otpora „uključuje društveno prihvaćene prakse simboličkog „ubijanja" neprijatelja i vraćanja vlastite zemlje", dok se sve odvija u okviru sportskih takmičenja, po sportskim pravilima i pred širokom svjetskom publikom. Sport tako postaje je simbolička zamjena za rat. (Rinehart, 2007, pp. 46–47)

Polufinalna vaterpolo utakmica protiv sovjetskog tima je postala simbolični oblik otpora koji je doprinio „kristalizaciji" mađarskog nacionalnog identiteta i ponosa ne samo među Mađarima u matičnoj zemlji, nego vrlo burno i među pripadnicima mađarske dijaspore, te značajnog dijela zapadnog javnog mnjenja koje je o događaju informisano putem štampe. (Rinehart, 2007, pp. 46–47) Mađarski vaterpolo tim je važio za apsolutnog favorita olimpijskog turnira. Naravno, takva pretpostavka je podrazumijevala vrhunski istreniran tim, kakav je i bio prije revolucije. Međutim zbog situacije u Mađarskoj i dugotrajnog putovanja, forma i duh vaterpolista nisu ni izbliza bili na nivou kakav se očekivao od favorita. Uspjesi reprezentacije na međunarodnom nivou bili su brojni. Nakon osvojene prve zlatne medalje na Evropskom prvenstvu u Budimpešti, pa do Olimpijade u Melburnu, Mađarska je osvojila šest od osam zlatnih medalja na Evropskim prvenstvima, te četiri od šest zlatnih olimpijskih medalja. (Rinehart, 1996, p. 126)

Finale prije finala

Mađarski vaterpolisti su, iako u nešto lošijoj formi, pobijedili u sve tri utakmice u svojoj kvalifikacionoj grupi, deklasirajući Italiju (4:0), Njemačku (4:0) i SAD (6:4). Sovjetski tim je u svojoj grupi izgubio samo utakmicu protiv Jugoslavije (3:2). (Rinehart, 1996, pp. 129–130) Nakon toga uslijedila je čuvena polufinalna utakmica protiv reprezentacije Sovjetskog Saveza, koja je bila zakazana za 6. decembar. Atmosfera je bila naelektrisana, ne samo zbog glasnog navijanja mađarskih navijača

nego i zbog govora tijela samih vaterpolista koji su sa nestrpljenjem čekali početak meča. Dvorana u kojoj se nalazio bazen je bila ispunjena sa oko 5.500, uglavnom mađarskih emigranata. U publici su se mogli vidjeti čak i simboli mađarske fašističke organizacije Strijelasti krstovi. (Blutstein, 2017, p. 9)

Utakmica za Mađare nije bila samo sport nego bojno polje na kome su bili ravnopravni i na kome su mogli bar simbolično da se osvete Sovjetima. Đarmati je kasnije izjavio: „Fanatično smo željeli pobijediti, po svaku cijenu. Osjećali smo da smo mi ti koji mogu dobiti određenu satisfakciju za našu zemlju. Izgledi su bili ravnopravni, sedam ljudi se borilo protiv sedam. Za razliku od domaćeg terena, gdje su Rusi imali kontrolu, ovdje smo mogli pokazati superiornost mađarskog naroda." (Blutstein, 2017, p. 7) Neprijateljski stav Mađara prema sovjetskim vaterpolistima je bio veoma naglašen iako su ranije privatno bili u dobrim odnosima. Čak se nisu htjeli ni pozdraviti sa Sovjetima prije meča.

Mađarski kapiten Đarmati, sugerisao je svojim igračima prije utakmice: „Ne radite ništa iznad vode što bi moglo rezultirati kaznom. Ali pod vodom radite šta želite." Đarmatijev cilj je bio isprovocirati suparničke igrače kako bi zbog počinjenih prekršaja bili isključeni. Pored fizičkog obračuna i nedozvoljenih udaraca, Mađari su se tokom meča koristili znanjem ruskog jezika, koji je bio obavezan predmet u školi, kako bi uvrjedljivim riječima provocirali Sovjete. (Blustein, 2017, p. 10) Sovjetski vaterpolisti su pored ratobornosti bili zatečeni i mađarskom zonskom odbranom, taktikom koja se do tada nije primjenjivala u vaterpolu.

Pri mađarskom vodstvu od 4:0 pred sam kraj utakmice, mlada zvijezda mađarskog tima Ervin Zador (Ervin Zádor) je na veoma provokativan način izazvao sovjetskog vaterpolistu Valentina Prokopova (Valentin Ivanovich-Prokopov) koji ga je udario iznad desnog oka što je izazvalo puknuće kosti i obilato krvarenje. Švedski sudija Cukerman (Zukerman) je prekinuo utakmicu i proglasio mađarsku pobjedu. (Blutstein, 2017, 14–16) Mađarski kapiten Deže Đarmati je iskoristio momenat, i maksimalno ispolitizovao vaterpolo meč. Sugerisao je Zadoru da izađe na drugom kraju bazena pred novinare, i polako ode ka svlačionici, kako bi fotoreporteri bili u prilici da uslikaju što više fotografija krvavog Zadora. Sovjeti su u štampi označeni kao „loši momci", iako je mađarska strategija bila neuporedivo nesportskija. Sovjetski kapiten je završio utakmicu slomljenog nosa, ali njegova krv u vodi je ostala nezabilježena od strane fotoreportera ili sudije Cukermana. (Blutstein, 2017, pp. 13–18) Oduševljenje publike i sportista je bilo neizmjerno. Publika je burno i prijeteći nasrnula prema sovjetskim vaterpolistima, pa su ih policajci i obezbjeđenje, doslovno morali spašavati i pod pratnjom odvesti u svlačionicu. (Blutstein 2017, p. 20)

Apsolutna medijska zvijezda Olimpijade postao je Ervin Zador, te je i do danas njegova fotografija pored bazena sa krvlju koja se slijeva niz lice i tijelo, simbol Olimpijskih igara u Melburnu. Koncept „prijateljskih igara" je ugušen u olimpijskom bazenu, a okrvavljeni Zador je postao metafora krvareće Mađarske. U finalnoj utakmici, Mađarska je pobijedila Jugoslaviju rezultatom (2:1) i osvojila vjerovatno

svoju najsjajniju zlatnu olimpijsku medalju.

I pored ponižavajućeg poraza od Mađarske vaterpolo reprezentacije apsolutni pobjednik Olimpijskih igara po ukupnom broju osvojenih medalja bio je Sovjetski Savez, slijedili su Sjedinjene Američke Države, Australija i Mađarska.

Mađarski egzilanti

Američka Centralna obavještajna agencija, časopis *Sport Illustrated* i Odbor za slobodnu Evropu organizovali su operaciju pod kodnim imenom Griffin, za pomoć sportistima koji izraze želju da prebjegnu u SAD. S obzirom da nije bilo mađarskih agenata tajne policije u Melburnu (planiran dolazak njih sedam je otkazan jer su morali ostati u Mađarskoj da se bore protiv revolucionara), Đula Heđi je imao više slobode i bio je ključan za pregovore sa sportistima oko njihovog planiranog bijega, te je ostavljajući im otvorena vrata za povratak, kasnije sačuvao ugled i dobre odnose sa njima. Revolucija i odlazak sportista duboko su oblikovali Heđijeve stavove o potrebi novog i tolerantnijeg odnosa prema sportistima i reformi u okvirima mađarskog sporta. (Mellis, 2020, p. 68)

Olimpijada u Melburnu je bila klasična hladnoratovska pozornica, sa suprotstavljenim taborima, ideologijama, saveznicima i propratnim manifestacijama. Domaćini su se pobrinuli za bogat kulturni program, međutim nepovjerenje i strah od eventualnog ideološkog djelovanja onemogućili su sovjetskim sportistima punu slobodu kretanja, bez pratnje tajnih agenata, tim prije što je njihova baza bila na brodu *Gruzija* koji se nalazio usidren u melburnskoj luci. Djelatnost obavještajnih agencija na Olimpijskim igrama nije bilo ništa novo, pri čemu je očekivani ishod bio uglavnom da naštete radu oponenata. Međutim, ova vrsta djelovanja je u Melburnu dobila specifične konotacije, jer su Australijska bezbjedonosno-obavještajna organizacija (Australian Security Intelligence Organisation – ASIO), koja je zadužena za unutrašnju bezbjednost države, borbu protiv špijunaže, terorističkog i drugog nasilja i njen sovjetski pandan, sa širim spektrom djelovanja, Komitet državne bezbjednosti (Комите́т госуда́рственной безопа́сности – KGB) imali isti cilj - da obeshrabre sovjetske sportiste da tokom Olimpijskih igara zatraže azil u Australiji. Takođe i agencije ostalih zemalja učesnica iz Istočnog bloka imale su identične zadatke. Za komunističke države prebjegavanje sportista bilo je pitanje ne samo časti i ugleda zemlje i komunističkog sistema, nego je i u propagandnom i praktičnom smislu bilo višestruko štetno. S druge strane australijska služba nastojala je da spriječiti narušavanje imidža Olimpijade kao prijateljskih igara, te se zbog toga upravo nadala uspjehu aktivnosti na koje su očekivali da će se agenti KGB-a i drugih istočnoevropskih država učesnica Olimpijskih igara fokusirati. Naime, na osnovu iskustava sa KGB-om iz Helsinkija, očekivali su da će se agenti maksimalno angažovati na sprječavanju eventualnih pokušaja prebjegavanja sportista iz SSSR-a tokom Olimpijade. Takva vrsta skandala australijskom NOK-u i vladi bili su nepoželjni, i nadali su se da će potencijalni azilanti svoje zahtjeve uputiti tek nakon završetka Olimpijade. Zbog toga je djelovanje KGB-a i drugih agencija bilo

poželjno. (Blutstein 2017, pp. 233–249)

Ipak, očekivalo se da će najviše zahtjeva za azil tražiti mađarski sportisti, što je u konačnici i bio slučaj. Mađarima je pogodovalo i to što nisu bili pod prismotrom mađarske tajne policije i špijuna. Pred mađarskim sportistima su se nalazile najteže životne odluke. Trebali su se odlučiti između nesigurne budućnosti u nepoznatom svijetu, što bi rezultiralo eventualnim posljedicama po njihove porodice u Mađarskoj ili povratka u sistem koji je bio izuzetno osvetoljubiv i represivan. Dobro organizovana mađarska zajednica u Melburnu, pružila je podršku sportistima i ponudila je novac, smještaj i posao. (Bellairs, 2016)

Po podacima australijske imigracione službe, ukupno je iz svih zemalja koje su učestvovale na Olimpijadi azil zatražila 61 osoba, od čega 48 Mađarica i Mađara. Australijski nacionalni arhiv (National Archives of Australia – NAA), deklasifikovao je dokumente koji sadrže podatke i o tražiocima azila i njihove izjave. Među prebjezima zabilježena je samo jedna poljska sportistkinja, četvoro članova rumunskog tima, koji su bili etnički Mađari, te dvoje Jugoslovena, bacačica kugle, Nada Marija Kotlušek i vaterpolista Ivo Štakula. (NAA:A1838, 1606/4)

Mnogi od mađarskih sportista su se na kraju nastanili u SAD i učestvovali su u promotivnoj „Mađarskoj turneji slobode", koju je javnosti predstavio časopis *Sports Illustrated,* pri čemu su obišli 59 američkih gradova. Interesantan je način kako su dobili američko državljanstvo. Zbog američkih imigracionih zakona, morali su se prijaviti na Filipinima i tamo se registrovati kao filipinski migranti i zatražiti azil od SAD. Određen broj sportista je ostao u Melburnu nakon Olimpijade. Neki od članova mađarske fudbalske reprezentacije, koja nije ni otputovala na Olimpijadu, kasnije su prebjegli u Australiju, u Melburn gdje su osnovali fudbalski klub Melbourne Hungaria, koji je postojao narednih 30 godina. (Bellairs, 2016; Blutstein, 2017, pp. 283–297)

Mađarski sportski egzilanti, 48 olimpijskih sportista i članova stručnih štabova, te 200 fudbalera, među kojima je bio najpopularniji Ferenc Puškaš, uticali su na buduće sportske uspjehe drugih država, SAD, Australije, zemalja u Južnoj Americi i Evropi. Bio je to najveći pojedinačni egzodus sportista tokom Hladnog rata. (Mellis, 2020, p. 63) Međutim nije svima ostvaren san, oko jedne četvrtine sportista se u roku od dvije godine vratilo u Mađarsku. Očekivanja sportista se uglavnom nisu ispunila, dijelom zbog dugotrajnog procesa za sticanje državljanstva, što je bio uslov da se takmiče za američku ili druge reprezentacije na međunarodnim takmičenjima, a dijelom zbog američkih pravila o amaterskom sportu, što je podrazumijevalo da sportisti ne dobijaju platu za bavljenje sportom, nego se moraju samostalno finansirati. Bilo je to potpuno suprotno situaciji u Mađarskoj gdje je država sponzorisala sportiste. Veoma važan faktor za razočarenje je bio i odsustvo sportske slave i novi život u anonimnosti. (Mellis, 2020, p. 69)

Upravo je takva sudbina zadesila najveću mladu nadu mađarskog vaterpola, Ervina Zadora, koji dobio egzil u Sjedinjenim Američkim Državama, i nastanio se u Kaliforniji. S obzirom da je u tom periodu vaterpolo u Americi bio prilično

nepopularan i nerazvijen sport i nije postojala profesionalna liga, takvi uslovi su bili ispod Zadorovog potencijala, te je postao trener plivanja. Jedno vrijeme je trenirao i budućeg svjetskog i olimpijskog šampiona Marka Spica. (Gresham, 2024)

Najbolji mađarski fudbaleri su se uglavnom raspršili po Evropi nakon uspješne Honvedove evropske i južnoameričke turneje. Položaj fudbalera je bio povoljniji nego ostalih sportista, zbog postojanja profesionalnih liga u Evropi. Međutim, Fudbalski savez Mađarske je igrače koji su otišli u egzil kaznio sa vremenskim suspenzijama. Tako da su oni najbolji poput Puškaša ili Cibora dobili po dvije godine zabrane igranja. Većina evropskih klubova se nije upuštala u takav vid kalkulacija i neizvjesnosti, te se za one najbolje život u egzilu pokazao teškim i nepredvidivim, bar u početku. Tek nakon nekog vremena, podnošenja žalbi i popuštanjem pritiska državnih organa na sport, kazne su ublažene, pa je Ferenc Puškaš nastavio izuzetno uspješnu sportsku karijeru u Real Madridu, a Zoltan Cibor, Laslo Kubala (László Kubala) i Šandor Kočiš (Sándor Kocsis) u Barseloni. (Bailey, 2019, pp. 234–254) Njihovi uspjesi zadali su još jedan udarac socijalističkom sistemu.

Revolucija iz 1956. godine i masovni egzodus mađarskih sportista nakon Olimpijskih igara u Melburnu uticali na mijenjanje korelacija između mađarskih sportista i mađarskih sportskih rukovodilaca. S jedne strane mnogi sportisti su se brzo uvjerili da svoje sportske ambicije, odnosno priliku za takmičenjima i sportskim uspjehom, ne mogu ostvariti na Zapadu u smislu reciprociteta kvaliteta koji su nudili i onoga što su mogli dobiti, te da im socijalistički sistem, sa svim svojim manama, ipak pruža bolje opcije za sportsku slavu, lagodniji život i privilegije, dok su s druge strane sportski čelnici uvidjeli da moraju „spustiti gard" i ublažiti odnos prema sportistima. Iskustva 1956. godine tako su oblikovala nove odnose u okvirima mađarskog sporta, što je rezultiralo novim uspjesima na međunarodnom planu. (Mellis, 2020, p. 60)

Odmah po povratku sa Olimpijade Heđi je pristupio promociji novih standarda u mađarskoj sportskoj politici. Sportistima su upućeni pozivi da bez pritiska države odluče da li će se vratiti u zemlju, te je primjer pomirljivosti prema sportistima trebao animirati ostale da ostanu u zemlji. Upravo su priče o negativnim iskustvima o životu na Zapadu sportista povratnika putem štampe korištene u tu svrhu. (Mellis, 2020, p. 70) Posebno je bio ilustrativan primjer čuvenog vaterpoliste Deže Đarmatija, koji je još na Olimpijadi u Londonu 1948. godine pokušao prebjeći i uskoro je stavljen na spisak potencijalnih prebjega. Od početka je dao podršku revolucionarima i bio je izabran od strane članova olimpijskog tima u simbolični tročlani revolucionarni odbor. Odbio se rukovati sa sovjetskim vaterpolistima. Nakon Olimpijade vratio se u Mađarsku, gdje su ga početkom 1957. godine pretukli sovjetski vojnici. (Mellis, 2020, p. 72)

Đarmati je prebjegao u Zapadnu Evropu 1. februara 1957. godine sa suprugom, koja je bila olimpijska plivačica i malom kćerkom. Svoj krajnje neprijateljski i optužujući stav prema mađarskom političkom rukovodstvu, koji je javno iznio američkim medijima u aprilu 1957. godine, nakon svega nekoliko mjeseci je pro-

mijenio, uvidjevši da su karijerne opcije na Zapadu skromne. Vratio se iz SAD u Mađarsku u avgustu iste godine, gdje mu je omogućeno, da se nakon početne suspenzije potpuno rehabilituje i postane ponovo nesporno jedna od najvećih zvijezda mađarskog sporta. Đarmati je bio spreman da proguta ponos zbog sportske slave i rezultata, dok se komunistički establišment pokazao spremnim da „zaboravi" Đarmatijev bijeg zbog sportskih uspjeha u međunarodnim okvirima, što je u propagandno-ideološkom kontekstu bilo neprocjenjivo. Već je 1960. godine igrao za mađarsku vaterpolo reprezentaciju na Olimpijskim igrama u Rimu. Sam je kasnije priznao da je sarađivao sa socijalističkom državom. Dodijeljena mu je medalja „Socijalistički rad" za učešće na Olimpijadi u Rimu. Osvojio je još zlatnu medalju u Tokiju 1964, a ukupno u karijeri tri zlatne, jednu srebrnu i jednu bronzanu. Postao je trener 1966, i osvojio zlatnu medalju u Montrealu 1976. godine. Njegova saradnja sa državom pomogla je i porodici obezbijedivši uslove za treniranje i druge privilegije. Đarmatijeva kćerka Andrea osvojila je srebrnu i bronzanu medalju na Olimpijadi u Minhenu 1972. (Mellis, 2020, pp. 72–76)

Zaključak

Ljetne olimpijske igre u Melburnu održane, iz evropske perspektive gledano u pogrešno godišnje doba, na neki način metaforički zaokružuju burnu 1956. godinu. Svakako, za Mađarsku je i bila takva. Olimpijski pokret i sama olimpijska manifestacija su u širem kontekstu događaja vezanih za Melburn otvorili novu eru u smislu percepcije olimpijskih ideala, pri čemu su političke interferencije u rad sportskih institucija i organizaciju masovnih sportskih manifestacije postale kohabitirajući elemenat. Igre u Melburnu su postavile matricu za kasniju primjenu bojkota sportskih događaja u političke svrhe, što je eskaliralo na Olimpijskim igrama u Moskvi i Los Anđelesu.

Hladni rat je tokom pedesetih godina postao totalni rat i prožeo je sve segmente društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog djelovanja. U tom kontekstu je sasvim jasno da su Olimpijske igre, kao najbitnije globalno sportsko takmičenje predstavljale važan poligon za posredno sučeljavanje suprotstavljenih blokova. Melburn je i u tom kontekstu bio specifičan jer je doslovno krvavi proksi rat vođen među pripadnicima, bar nominalno, iste ideologije, te se može reći da je Olimpijske igre u Melburnu osvojio socijalistički sportski natčovjek, jer su i mađarski i sovjetski sportisti bili produkti istog sistema. Generalno, duh Olimpijade u Melburnu je sublimiran u fotografiji okrvavljenog Ervina Zadora, i njenom emotivnom i nadahnjujućem simboličnom značenju za Mađare širom svijeta. Mađarski sportisti su nakon Olimpijade u značajnom broju napustili nacionalnu reprezentaciju i dobili azil u zapadnim zemljama, što je s jedne strane predstavljalo pobjedu zapadne „meke moći", dok su s druge strane uspješne karijere i iznimna popularnost „Magičnih Mađara" dali kredibilitet socijalističkom sportskom sistemu, koji je izobrazovao vrhunske fudbalere. Višesmjerna interakcija političkog uplitanja u sport, primjene meke moći, kulturnog transfera, politizacije sportskih takmičenja i

pretvaranja sportskih arena u arene nesportskih sukoba doprinijela je evoluciji multidimenzionalnih međunarodnih odnosa ka modelu svijeta u kome danas živimo.

Literatura

Bailey, D. (2020). *Magical Magyars: The rise and fall of the world's once greatest football team*. Pitch Publishing.

Bellairs, A. (2016, March 14). Defections: Hungary at the Melbourne Olympics 1956. *Vice*. https://www.vice.com/en/article/defections-hungary-at-the-melbourne-olympics-1956/

Blutstein, H. (2017). *Cold War games: Spies, subterfuge and secret operations at the 1956 Olympic Games*. Echo.

Gomez, C. (2018). Boycotts and diplomacy: When the talking stops. In J. S. Rofe (Ed.), *Sport and diplomacy: Games within games* (pp. 169–184). Manchester University Press.

Gresham, D. (2024, February 19). Blood in the water: How Cold War tensions between Hungary & the USSR overflowed in the pool. *Retrospect Journal*. https://retrospectjournal.com/2024/02/19/blood-in-the-water-how-cold-war-tensions-between-hungary-the-ussr-overflowed-in-the-pool/

Grix, J., Brannagan, P. M., & Lee, D. (2019). *Sports mega-events and the concept of soft power. In Entering the global arena: Mega event planning* (pp. 45–68). Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7952-9_3

Hall, S. (2016). *1956 Welt im Aufstand*. Klett-Cotta.

Handler, A. (1985). *From the ghetto to the games: Jewish athletes in Hungary*. Columbia University Press.

International Olympic Committee, Historical Archives 1956, Executive Board, Lausanne, October 3rd and 4th 1956

International Olympic Committee, Historical Archives, 1949-04-21 au 27 - PV 44e Session Rome. Session du Comite Internationl OlympiqueE, à Rome, 21 - 27 avril 1949

International Olympic Committee, Historical Archives, 1954-05-11 to 15-Minutes 50th Session, 1954. Athens

International Olympic Committee, Historical Archives, 1956 –11- Melbourne, Executive Board minutes, Minutes of the Executive Board, November, 17. 1956. Melbourne

International Olympic Committee, Historical Archives, 1956-11-19 to 21 and 12-04 Minutes 53rd Session Melbourne, 1956

International Olympic Committee. (2007). Olympic Charter (in force as of 7 July 2007). IOC.

Judt, T. (2005). *Postwar: A history of Europe since 1945*. The Penguin Press.

Keys, B. (2003). Soviet sport and transnational mass culture in the 1930s. *Journal of Contemporary History, 38*(3), 413–434. https://doi.org/10.1177/0022009403038003005

Klajn, I. (2023, septembar 20). Šta znači „olimpijada". *NIN Arhiva*. https://www.nin.rs/arhiva/vesti/29102/sta-znaci-olimpijada

Mellis, J. (2020). From defectors to cooperators: The impact of 1956 on athletes, sport leaders and sport policy in socialist Hungary. *Contemporary European History, 29*(1), 60–76. https://doi.org/10.1017/S0960777319000249

Molnár, G. (2007). Hungarian football: A socio-historical overview. *Sport in History, 27*(2), 293–317. https://doi.org/10.1080/17460260701437110

Monnin, É., & David, R. (2009). The Melbourne Olympic Games in the context of international tensions of 1956. *Journal of Olympic History, 17*(3), 31–40.

Monnin, É., & Maillard, C. (2015). Pour une typologie du boycottage aux Jeux olympiques. *Relations internationales, 162*(2), 173–198. https://doi.org/10.3917/ri.162.0173

Murray, L., & Hay, R. (2013). Proving a negative in history: The non-appearance of the Hungarian football team at the Melbourne Olympic Games in 1956. *Sporting Traditions, 30*(2), 1–14. https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.405780031695687

National Archives of Australia - NAA:A1838, 1606/4. https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/ViewImage.aspx?B=585541

Nye, J. S., Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs.

Parks, J. (2017). *The Olympic Games, the Soviet sports bureaucracy, and the Cold War: Red sport, red tape*. Lexington Books.

Redihan, E. E. (2017). *The Olympics and the Cold War, 1948-1968: Sport as battleground in the U.S.-Soviet rivalry*. McFarland & Company.

Rider, T. C. (2016). A campaign of truth: The State Department, propaganda, and the Olympic Games, 1950-1952. *Journal of Cold War Studies, 18*(2), 4–27. https://doi.org/10.1162/JCWS_a_00635

Rinehart, R. E. (1996). "Fists flew and blood flowed": Symbolic resistance and international response in Hungarian water polo at the Melbourne Olympics, 1956. *Journal of Sport History, 23*(2), 120-139.

Rinehart, R. E. (2007). Cold War expatriot sport: Symbolic resistance and international response in Hungarian water polo at the Melbourne Olympics, 1956. In S. Wagg & D. L. Andrews (Eds.), *East play West: Sport and Cold War* (pp. 45–63). Routledge.

Riordan, J. (1991). *Sport, politics and communism*. Manchester University Press.

Sebestyen, V. (2006). *Twelve days: The story of the 1956 Hungarian Revolution*. Pantheon Books.

Terraz, T. (2020, May 26). (A)Political games: A critical history of Rule 50 of the Olympic Charter. *Asser International Sports Law Blog*. https://www.asser.nl/SportsLaw/Blog/post/a-political-games-a-critical-history-of-rule-50-of-the-olympic-charter-by-thomas-terraz

The Organizing Committee of the XVI Olympiad. (1958). The official report of the organizing committee for the games of the XVI Olympiad Melbourne 1956. W. M. Houston, Government Printer.

UNESCO Executive Board. (2004). The Olympic Truce (Ekecheiria) (169 EX/37). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133907

Venuti, L. (2024). *Hungary as a sport superpower: Football from Horthy to Kádár (1924-1960)*. De Gruyter Oldenbourg.

The 1956 Melbourne Olympics: A Proxy Arena of the Cold War

Slavojka Beštić-Bronza

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, Bosnia and Herzegovina

Although the 16th Summer Olympics held in Melbourne in 1956 were known in Olympic jargon as the „Friendly Games", the Cold War constellations and crises that marked the Olympic year had a drastic impact on the Olympics and symbolically nullified the best-intentioned Australian slogan. This paper analyzes the correlation of the turbulent events that preceded the Games, the Hungarian Revolution, the Suez Crisis, and the dispute between China and Taiwan, in the sense that they produced a wave of politically motivated boycotts and dramatically opened the door to political interference in sports on a previously unseen level. By analyzing the phenomenon of boycotts, the use of soft power, the famous violent water polo match between the Soviet Union and Hungary, and the consequences of the mass exodus of Hungarian athletes to the West, the paper shows how the Olympic Games became an arena of proxy warfare between rival ideological concepts.

Key words: 1956 Melbourne Olympic Games, soft power, water polo, boycott, proxy war